

Från lakegillenas tid.

Då kvinnorna hade strävsamma dagar.

Ur boken Snapphanar och andra i gamla tiders Bohuslän

Utgiven 1969 Av Sven Rydstrand

När kvinnorna under de gångna århundradena skulle göra stortvätt i gårdarna, och det hände vanligen två gånger om året, höst och vår, så kom de ofta tillsammans från flera gårdar och hjälpte varandra. Det skulle då vara kalas i gården, och man kallade en sådan tillställning för "lakegille". Det fanns ju förr vanligen mycket folk på gårdarna, och därför blev det mycket kläder att tvätta. Lakegillena var mycket omtyckta tillställningar för kvinnorna, ty då fick de tillfälle att vädra de senaste nyheterna och även dricka så mycket kaffe, som de orkade.

Men på höstar och vårar var det ju ofta kalla och blåsiga dagar, och därför kunde ibland tvättningen bli mindre angenäm för dem, eftersom de i regel måste hålla till utomhus. De ådrog sig ofta både reumatism och förkylningar vid sådana tillfällen. I synnerhet var detta ofta fallet med sådana tvättgummor, som gick borta jämt och tvättade. Att stå ute och skölja kläder i iskallt vatten kunde ta död på mången ung kvinna.

Man hade helt naturligt inte samma metoder för tvätt och byk förr i tiden som man har nu. Tvättpulver och såpa var okända saker ända tills 1800-talets senare del. Därför måste man använda sig av hemmalagad lut. Denna gjordes av björkaska och blev ibland så skarp, att den brände sönder händerna på tvätterskorna. Men att kläderna blev rena av sådan lut, var en erkänd sak.

Sedan kläderna legat i blöt i sådan lut i flera dagar, kokade man dem för att döda eventuellt förekommande ohyra, vilken inte var så ovanlig för hundra år sedan. Därefter skulle kläderna skubbas mot ett tvättbräde. Tvättbräderna var i allmänhet hemmagjorda av trä och inte på långt när så släta och fina som nutidens tvättbräden av glas eller plåt. Ofta tog både händer och kläder skada på dem. Därefter körde man vanligen kläderna till stranden av en sjö, en damm eller en bäck, och där skulle kläderna ytterligare tvättas och sköljas i det kalla vattnet.

Där hade man vanligen också ett s.k. "klappstoe", d. v. s. oftast en stor slät sten, på vilken man klappade eller "pankade" kläderna med klappträet, som också på sina håll kallades för "bösteträ". Detta, som hade ett nära halvmånformigt utseende, var tillverkat av ett mycket hårt träslag. Med detsamma klappade kvinnorna kläderna av all kraft, så man kan undra, om de inte många gånger tog skada därav. Men det var ju bastanta klädesplagg, som man hade på den tiden. Det allra mesta var nog hemmavävt.

Ända tills in på 1900-talet kunde man på höstar och vårar få se långa rader av tvättgummor och flickor ligga ute efter stränderna av insjöar och älvar och klappa kläder, men nu ser man det sällan. Genomvåta var de merendels dessa kvinnor, ty det kunde ju inte undgås, att de skvätte ner sig. Men de tycktes ha gott humör. Det var kanske tanken på den väntande kaffetåren, som gjorde dem så glada till sinnes och hjälpte dem att uthärda arbetets förtretligheter. Kallt var det merendels, medan de låg där, men de pankade och slog med sina klappträn, så de höll säkert värmen.

Skjortor och f. ö. all vittvätt skulle blåas efter rengöringen. De fick på så sätt en vitare färg än de hade förut. De hemmavävda linnevarorna blev nämligen annars mycket gula och fula.

Blåelsen framställde man vanligen ur mossa eller blåbär, i den mån det inte salufördes av kringresande handelsmän. Men man fick vara försiktig vid blåningen, så att man inte tog för mycket färg. Då kunde kläderna bli fula.

Tvättning vid älven i Brodalen 1918

Först sedan kläderna sköljts ordentligt flera gånger och vridits lika många gånger, var de färdiga att hängas upp till tork. Detta skedde vanligen på staket och buskar runtom kring gården, eller också bredde man ut dem på en backe, om det var någorlunda god tork. Kläderna blev dock ofta på detta sätt nedsmutsade av flugor och annat. Men det var intet att göra åt den saken, ty klädstreck och tvättklämmor fanns inte på den tiden.

Hela denna procedur med kläderna kallades för "**byk**" eller "**lak**". Och den stora balja, som man hade för att blöta kläderna i, kallades för "**lakeså**". De kvinnor, som tvättade, kallades för "**lakemadamer**". Det hände mera sällan, att karlarna hjälpte till med tvätten på den tiden, ty detta har i alla tider varit en speciellt kvinnlig syssla. Måste karlarna av någon anledning hjälpa till, så skämdes de för att visa detta och smög sig gärna undan, om det kom främmande

folk. Även om de ingenting annat hade att göra, ville de ändå inte gärna hjälpa kvinnorna med tvätten eller att bära baljor, ty det ansågs nedsättande för en karl att syssla med sådant.

Innan kläderna hunnit bli fullkomligt torra, skulle tvätterskorna titta till dem och dra dem, så att de inte krympte för mycket. Var det lakan t.ex. måste det vara två personer för att dra dessa ordentligt. De drog i var sin ände av lakanet och drog allt vad de orkade. Efter denna procedur skulle ej tyget krympa, trodde man. Det blev också slätare och gick lättare att mangla, men ofta drog man sönder kläderna på så sätt.

**Mor och dotter, Anna och Inga Britt Carlsson vid "tvättmaskinen" ca 1940.
Bilden är förmodligen från Anna föräldrahem i Gästrikland.**

När kläderna omsider blev torra, skulle de kavlas. Stenmanglar fanns väl på sina håll under hela 1800-talet, men så värst vanliga var de inte. På de flesta bondgårdar fick man mangla sina kläder med hjälp av kaveldonet ända tills fram i slutet av 1800-talet. Ännu så sent som i början av 1900-talet har kaveldonet varit i bruk på många ställen. Detta "kaveldon" utgjordes av en vanligen meterlång trärulle, omkring en decimeter i diameter. Därtill hörde ett "kavelbräde", vanligen mycket konstnärligt utsirat och försett med ett fint handtag. Sådana kavelbräden utgjorde ofta fästmögåvor, varför de var ganska välgjorda. Man kan få se dem ännu här och där ute på gårdarna, fastän de sällan används. De allra flesta har skattat åt förgängelsen, om de inte hamnat på museerna. Den runda trädningen kallades vanligen för "kävle".

Det var ett oerhört tidsödande och tröttsamt arbete att kavla. Men när man hållit på att kavla tillräckligt länge, blev i alla fall kläderna släta och fina, om man var skicklig. Men det ville mycken vana till för att nå ett gott resultat. Någon fullgod ersättare för mangeln kan ju kaveldonet inte anses vara. Det hade den fördelen, att en enda person kunde sköta det, men en oerhört lång tid åtgick för att kavla en stor tvätt.

En del kläder måste man också stryka eller prätta. Ett litet prässjärn hade man vanligen också i varje gård för detta ändamål. Det fick man värma i den öppna härden i köket. Då blev det visserligen sotigt och ville därför lätt sätta fläckar på kläderna, men det fanns ju ingen annan möjlighet att få det varmt. Det var många besvärligheter med dessa järn. Än blev de för kalla och än för varma. Nutidens husmödrar skulle knappast gå i land med sådana förhållanden.

Under det lak, mangling och strykning pågick i gården, var som sagt mycket kvinnor samlade där. Släktingar och bekanta ombads deltaga i arbetet, men de skulle naturligtvis inte göra detta för inte. Efter slutat arbete för dagen, ställde man därför till kalas och festligheter. Då roade man sig av hjärtans lust, både unga och gamla. Man åt och drack, spelade, sjöng och dansade, och det var inte tvivel om, att sådana festligheter bidrog till att lätta arbetet på dagarna. Man överlastade sig sällan med mat och dryck utan tog det hela måttligt. Men nog behövdes sådana tillställningar i en tid, då inga andra nöjen stod till buds.

En tacksamhetens tanke bör vi någon gång ägna gångna tiders kvinnor, som under så primitiva förhållanden strävade och höll rent i hemmen, kanske utan att få varken tack eller lön därför. De utförde sannerligen en kulturgärning så god som någon, och den bör inte förglömmas.